

ILUZIONISTIČNE SLIKARIJE V DVORANI GRADU SMLEDNIK

MARJANA CIMPERMAN LIPOGLAVŠEK, LJUBLJANA

Graščina Smlednik je kot celota značilen primer baročne umetnosti — tako arhitekture kot slikarstva, verjetno pa tudi plastika ni manjkala — in kot tak vsekakor zasluži večjo pozornost. Ta baročna celovitost je zdaj že delno okrnjena. V potresu leta 1895 je bil grad močno poškodovan. Tedaj so bile prizadete tudi freske v veliki dvorani, ki so tudi sicer slabo ohranjene. Prizadeta je zlasti slikarija na stenah, na stropu pa zevajo ogromne razpoke. V pričujoči študiji se bom pomudila ob slikarijah v dvorani, jih skušala ikonografsko in slogovno opredeliti, obenem pa orisati kratko zgodovino gradu in njegovih lastnikov.

Baročna graščina Smlednik leži v bližini Medvod, onkraj Save, v vasi Valburga. Stari srednjeveški grad, utrjen s stolpom in obzidjem, od katerega so danes vidne le ruševine, pa je stal na hribu. Ime se prvič pojavi leta 1136, ko je omenjen neki Wodalricus de Fledinich. Ime se kasneje spreminja v Vletnich, Flednich in Wlednich. Zadnji iz te družine je bil Meinhard pl. Flödnig, ki je umrl c. 1330.¹ Valvasor pa piše, da je bil poslednji potomec te družine Günther pl. Flödnig, ki naj bi umrl leta 1340. Kasneje je grad velikokrat menjal lastnike. Med njimi so bili koncem 14. stol. in v prvi polovici 15. stol. tudi celjski grofje. V 17. stol. je stari grad pričel razpadati in so ga še leta 1610 obnovili. Gradbena dela je vodil Abondio di Donnino.² Valvasor piše, da je bil v njegovem času smledniški grad že več let razvalina. (Razpadajoče zidovje je vidno tudi na grafikah.) V času, ko so stari grad popravljali, so bili njegovi lastniki grofje Egkh. Zadnji iz te družine, Pavel pl. Egkh, se je kot protestant odselil v Nürnberg in posestvo prodal Johannu Baptistu Verda pl. Verdenberg, ki je, kot meni Vladimir Levec, pričel graditi novi dvorec v ravnini, v bližini vasi, ki se je po urbarju iz leta 1626 imenovala Undter-Flednick.³ Tega leta še niso pričeli nove gradnje.⁴ Grof Verdenberg je umrl decembra leta 1648. Njegova posestva je nasledil sin Ferdinand in jih po letu 1652 prodal Johannu Herwartu pl. Auerspergu. Ko je ta leta 1668 umrl, je bil hudo zadolžen, zlasti pri Johannu pl. Pernburgu, kateremu je leta 1674 vdova Anna Eliza-

¹ Levec, *Schloss und Herrschaft Flödnig in Oberkrain*, MMK 1896.

² Državni arhiv Slovenije, vicedomski arhiv, fasc. 46 lit. f — 21, ohranjen je načrt in račun popravil.

³ Državni arhiv Slovenije — urbarji.

⁴ Levec, *Schloss und ...*

beta zastavila posestvo.⁵ Pernburg je načrtoval razširitev gradu — četvero-kotnika z obrambnimi stolpi — vendar gradnje ni dokončal. Verjetno mu je to preprečil kmečki upor leta 1684, ki ga je vodil Jakob Stare.⁶ Zgradil je obe krili in drugo nadstropje. Grad je šele po njegovi smrti leta 1689 prešel v roke družine Pernburg, ko ga je vdova grofa Auersperga prodala Pernburgovi vdovi Margareti pl. Khosel.⁷ Pernburgova sinova Johann Adam in Franz Anton sta bila 15. decembra 1698 imenovana za barona smledniška.⁸ Obdržala pa sta stari grb. Posestvo je prevzel leta 1705 starejši Johann Adam.⁹ Ta je bil deželni svetovalec in se je dvakrat poročil. Druga žena Frančiška Terezija Roden pl. Hürzenau, s katero se je poročil leta 1708,¹⁰ je po njegovi smrti leta 1724 upravljala posestvo — skupaj s skrbnikoma Hansom Adamom pl. Raspom in Wolfom Adamom pl. Erbergom — do polnoletnosti sina Karla Jožefa, ki je leta 1732 prevzel smledniško posestvo. (Frančiška Terezija se je leta 1728 ponovno poročila s Francem Antonom pl. Moškonom.) Istega leta se je Karl Jožef tudi poročil z Marijo Anno Barbo pl. Waxenstein. Po njegovi smrti leta 1755 je posestvo kupila mati Frančiška Terezija Moškon in ustanovila fidejkomis za svoje vnuke.¹¹ Ko je leta 1764 umrla, je grad upravljal mlajši vnuk Franc Jožef. Dokončal je gradnjo, ki jo je začel že njegov ded, povečal grajski vrt in uredil francoski park ter drevored lip. Gradbena dela je vodil arhitekt Candido Zulliani.¹² Mladi baron se je tako zadolžil, da je moral graščino prodati in se odseliti v Ljubljano. (Leta 1783 je bil Smlednik sekvestriran in dan v upravljanje Gregorju Kavčiču.) Leta 1795 ga je na dražbi kupil baron Franz Lazzarini.

V smledniškem gradu se bohotijo freske v veliki dvorani v prvem nadstropju in v kapeli. Poslikane so bile verjetno tudi druge sobe, saj so nedavno odkrili slikarije pod ometom v eni izmed sob prvega nadstropja. Leta 1790 pa je v gradu slikal Leopold Layer. Na stopnišču so visele oljne podobe, v glavnem biblijski prizori.¹³ V kapeli je v šestdesetih letih 18. stol. upodobil Anton Cebej¹⁴ apoteozo Frančiška Asiškega med krščanskimi krepostmi.

Dvorana z ravnim, v oglih rahlo usločenim stropom je značilen baročen prostor, poslikan od vrha do tal. Na stenah niso visele oljne podobe (kot na primer v dvorani gradu v Brežicah), pač pa se jim slikarija prilagaja in poudarja resnične stavbne elemente: bogati obliko baročnih peči in vrat in pogloblja niše. Pod stropom se ta navidezna arhitektura ustavi in zaključí. Od prizora na stropu jo ločuje široka ploskev ornamenta, ki napolnjuje prostor med arhitekturo in precej skromno razčlenjenim okvi-

⁵ Graščinski arhiv XIV — urbarji fasc. 14.

⁶ Levec, *Schloss und ...*

⁷ Isti.

⁸ Isti (Schiviz von Schivizhofen, L.: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, Gorica 1905. Leto 1679 navaja za čas, ko naj bi Pernburgi postali smledniški baroni).

⁹ Graščinski arhiv XIV — fasc. 45 — pogodba med baronom Johannom Adamom in bratom Francem Antonom o delitvi dediščine, datirana 25. 9. 1705.

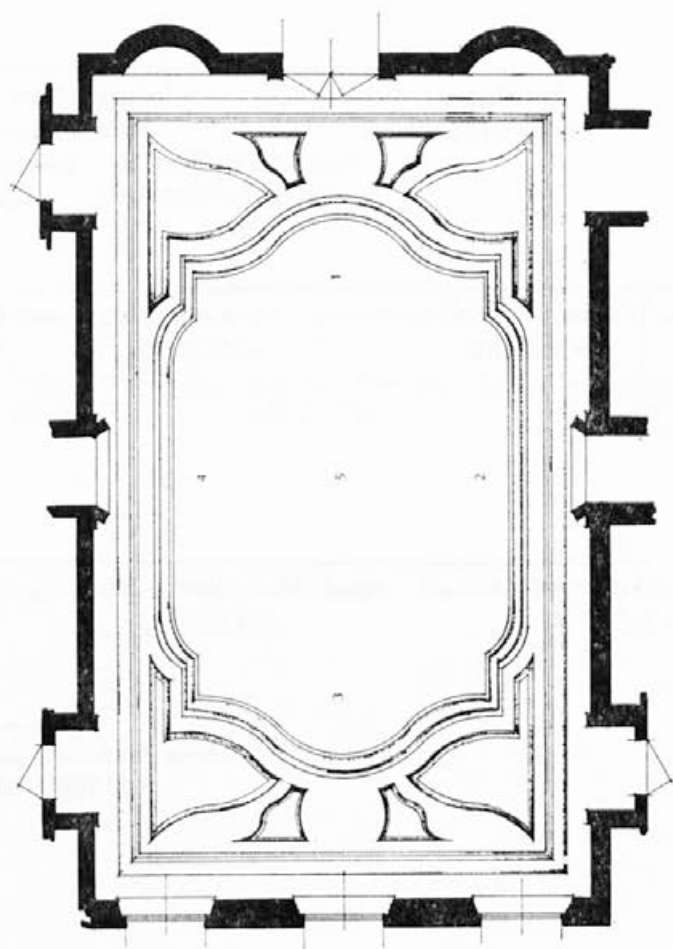
¹⁰ Graščinski arhiv XIV — fasc. 45 — poročna listina, datirana 28. 6. 1708.

¹¹ Isti, kupna pogodba, datirana 14. 5. 1756, in testament, datiran 23. 10. 1762.

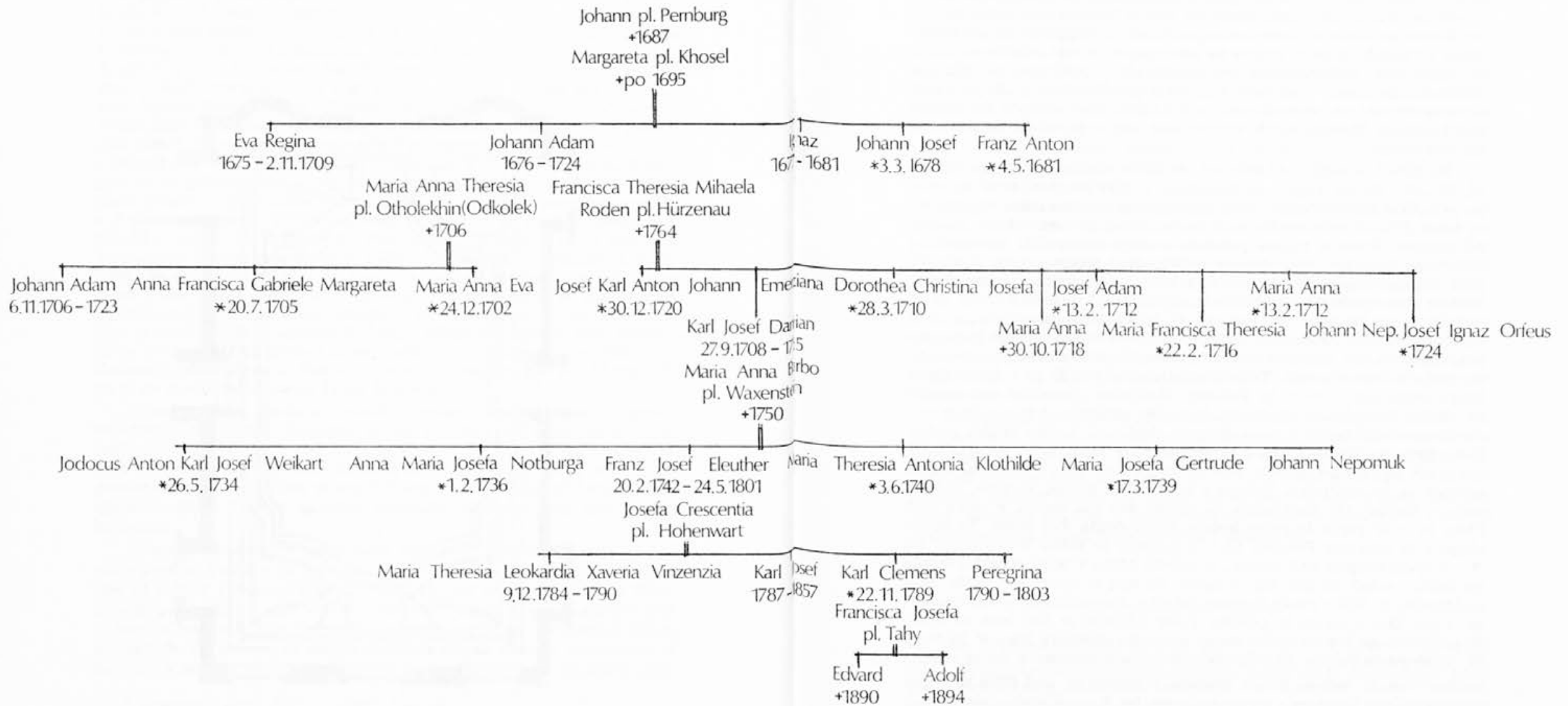
¹² Isti, račun, datiran 23. 9. 1763.

¹³ Levec, *Schloss und ...*

¹⁴ Steska, V., *Slovenska umetnost I*, Prevalje 1927, str. 93—100.

Rodovnik družine Pernburg - Smlednik

- Viri:
1. Državni arhiv Slovenije
 2. Levec V.: Schloss und Hershafft Flödnig in Oberkrain, Mittheilungen des Musealvereines für Krain, Ljubljana 1897
 3. Schiviz von Schivizhoffen, L.: Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain, Gorica 1905

rom, ki odpira pogled v nebo. Ob kaminih na daljših stenah sta vdolbeni po dve niši s školjkami in v njih so ženske postave. Na severni strani sta personifikaciji Noči in Večera, prva s polmesečem na glavi in plamenico v roki ter s sovo ob nogah, druga pa ima v laseh zvezdo večernico. Na južni steni sta Jutro z zvezdo jutranjico na glavi, knjigo v roki ter s petelinom ob nogah in Dan, ki ima na glavi sonce, v roki puščico in lok in ob nogah orla, prek rame pa ima obešen tok s puščicami (sl. 68). Nad vratnimi odprtini — po dve sta na vsaki podolžni steni —, ki jih iluzionistična arhitektura poudarja, sta po dve figuri, prav tako sta dve postavi nad kaminom (Herkul, satiri, nimfe), nad vratno preklado pa so maske ter kite cvetja.

Na stropu neboat, le rahlo valovit okvir omejuje prizorišče Olimpa (sl. 65—67). Zbrani bogovi so razdeljeni v štiri skupine, prav na vrhu pa je Apolon na sončnem vozu, v katerega sta vprežena dva vzpenjajoča se belca (V.). V jarki sončni svetlobi je skoraj neviden. Motiv Apolona na sončnem vozu je močno podoben tistemu s stopnišča samostana v Göttweigu, kjer ima sicer Apolon individualne poteze cesarja Karla VI. Štiri skupine bogov, ki jih povezuje krog z zodiakalnimi znamenji, so obenem alegorije letnih časov. Vhodu najbližja je Artemida z lokom v roki in polmesečem na glavi. Pod njo sedi Hefajst s kladivom v roki, še nižje sta dva putta. Na Artemidini levici stoji Ares s čelado, mečem in bojnim praporjem, za njo kentaver z lokom — zodiakalno znamenje Strelca — ter putto z dvema psoma. To je alegorija zime (I.), ki jo v zodiakalnem krogu označujeta Strelec in Kozorog. Nad južno podolžno steno sedita na oblaku Pozejdon in Amfitrita. Pozejdon zamišljen drži v roki trizob, ob njem se razliva vrč z vodo. Njegova družica si z roko zastira pogled. Pod njima je Kibela s krono iz stolpičev na glavi in ključem v roki, okrog nje pa raja pet puttov. Više sta razgaljena Hera s krono in dvema pavoma in na njeni levi Kronos s koso. Sledi kerub, ki zliva vodo iz vrča — Vodnar. Ob njem sedita na oblaku dve goli ženski, v zraku krili Flora in trosi cvetje iz polne košare, ki jo držita dva putta. Ta druga skupina je alegorija Pomladi (II.). V zodiaku je vidno le znamenje rib ♋. V tretji skupini, nad oknom, je najvišje Atena v bojni opravi, s čelado na glavi, v rokah pa drži ščit in sulico. Ob nje so igrata dva putta. Niže je Afrodita, ki drži v rokah Parisovo jabolko. Spremljata jo nimfi, nasproti pa ji leti Eros z lokom in puščico. Poleg Afrodite je bik, levo od njega pa putti s snopi žita. V zodiakalnem krogu sta znamenji Bika ♉ in Raka ♋ — alegorija Poletja (III.). Četrta skupina je zbrana okrog Zeusa s krono in skeptrom, ki sedi na orlu s strelami v krempljih. Pod njim so desno Hermes in levo Demetra s srpom in levom ter Kore. V zraku lebdi kerub s tehtnico, pod njim se igrajo trije putti z amforo ter rogom izobilja, polnim grozdja in jabolk. V krogu so zodiakalna znamenja Leva ♌, Device ♍, Tehtnice ♎ in Skorpijona ♏. To je seveda alegorija Jeseni (IV.).

Freske v dvorani so nastale za Karla Jožefa v štiridesetih letih 18. stol. Niso signirane in ne datirane. Tudi družinskih grbov, ki so pravzaprav pečat oziroma podpis lastnika-naročnika, na slikarijah nisem našla in prav tako ne monogramov, kronograma ali kakršnega koli napisa. Vendar o času svojega nastanka zgovorno pričajo slikarije same. Razgibane, bohotne in prekipevajoče oblike zrelega baroka so se umirile. Kom-

pozicija je sicer pestra, vendar umirjena. Naslikana arhitektura ne vodi več gledalčevega pogleda neizbežno v nebo, ki je odprto le v enem prizoru, temveč se ustavi pod njim. Arhitektonski členi na stenah ne nosijo več okvira stropnega prizora, kar je značilno za razvoj iluzionističnega slikarstva sredi stoletja. Vez med realnim in irealnim svetom, med naslikano arhitekturo v dvorani in dogajanjem na stropu, se rahlja. Slogovno spominjajo slikarije na Granovo iluzionistično poslikavo stropa v dvorani palače Schwarzenberg na Dunaju. Gre torej za izrazito avstrijsko inačico sožitja ornamenta v grisailu — v Italiji in Nemčiji ima to vlogo štuk — ter freske. Razlika je v tem, da pri Granu v dvajsetih letih arhitektura na oboku še pomaga dvigati prostor in da naslikani ornament briše mejo med realnim in irealnim prostorom, tu pa je naslikana arhitektura na steni to funkcijo že izgubila.

V arhivskih virih smledniške graščine imena slikarja treh fresk ni mogoče najti. Vladimir Levec, ki je prvi uredil smledniški arhiv in glavne podatke tudi objavil, ne omenja avtorjev slikarij v gradu. Slikar nekoliko spominja na koroškega freskanta Fromillerja (samostan Osoje, gradova Trasbuschgen in Täscheldorf). Najverjetneje bi ga našli v krogu slikarjev, ki so tedaj delovali v Ljubljani, kajti smledniški baroni so tudi za gradbena dela najemali arhitekta, ki so bili tisti čas zaposleni na Kranjskem. Tako je Johann Adam Smledniški naročil italijanskemu gradbeniku Carlu Martinuzziju, arhitektu ljubljanskega semenišča, leta 1714 popravilo hiše v Ljubljani.¹⁵ Candido Zulliani, arhitekt stare trnovske cerkve, pa je za Franca Jožefa dozidal smledniško graščino.

Smledniško graščino so pričeli graditi sredi 17. stoletja. Približno sto let kasneje so nastale slikarije v tako imenovani viteški dvorani. Njihov ikonografski program je jasen. Na stropu so zastopane zelo pogoste in značilne baročne teme: zbor bogov na Olimpu, štirje letni časi, Apolon na sončnem vozu in zodiak. Na stenah pa so personifikacije štirih dnevnih časov. Slogovno se, sicer s krajšo zamudo, slikarije vključujejo v razvoj avstrijskega baročnega iluzionističnega slikarstva.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Barockschloß Smlednik liegt im Dorf Valburga nahe Ljubljana. Es wurde in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts durch Johann Edler von Pernburg errichtet; es erhielt in den sechziger Jahren des 18. Jahrhunderts durch den Urenkel Franz Josef seine endgültige Gestalt. Später wurde vor allem das Innere stark umgebaut. Zu verschiedenen Zeitabschnitten wurden mehrere Räume ausgemalt (Saal, Kapelle, Zimmer). Die illusionistischen Fresken im sogenannten Rittersaal, der von Decke bis Boden bemalt ist, entstanden um die Mitte des 18. Jahrhunderts. Ihr ikonografisches Programm enthält die beliebtesten und meistverwendeten Brockthemen. So ist an der Decke die Götterversammlung mit den Tierkreiszeichen interessant verbunden mit den Allegorien der Jahreszeiten. Apoll, der Gott des Lichts, ist auf dem Sonnenwagen zu sehen. An den Wänden sind die Personifizierungen der vier Tageszeiten abgebildet: der Tag, die Nacht, der Morgen und der Abend. Stilgemäß schließen sich die Malereien in die Entwicklung der österreichischen illusionistischen Malerei ein.

¹⁵ Graščinski arhiv XIV fasc. 45 — račun za gradbena dela, datiran 1763.

Sl. 65. *Smlednik*, strop v dvorani, Pozejdon in Amfitrita

Sl. 66. Smlednik, strop v dvorani, Alegorija jeseni, detajl

Sl. 67. *Smlednik*, strop v dvorani, Flora

Sl. 68. *Smlednik*, niša v dvorani, Dan